

Amerika'daki iki üniversitede -ki biri önde giden bir üniversite- hocalık yapan iki iktisatçı “Bundan Sonraki 15 Yıl Üzerine, Avro, Önde Giden Uluslar Arası Para Olarak Dolara Üstün Gelebilir,” adlı bir çalışma kağıdı hazırlamışlar.

Yazarlar yirminci yüzyılda sterlinin yerini doların almasıyla sonuçlanan geçişi betimleyerek başlıyorlar. Üstünlüğün sterlinden dolara geçtiği sürecin ilk evreleriyle, bu sıralar dolar ile avro arasında yaşananların paralelliklerini sergiliyorlar. Bu serişe göre, her ne kadar dolar 1945 sonrası önde giden olmaya başlamış olsa bile, daha 1872'de, Amerikan ekonomisinin büyüklüğü İngiliz ekonomisini geçmiş bulunuyordu; 1915'e kadar Amerikan ihracatı İngilizinkini yakalamamıştı; ancak en geç gelişen mali düzen oldu, 1913'e kadar Amerikan merkez bankası yoktu. 1945'e gelindiğinde Amerikan ekonomisinin, ticaretinin ve mali düzenin dünya içindeki payı diğerlerinden fazla olmuştu. Bu arada gözden kaçmayan bir husus da, 1913 sonrası Amerikanın net olarak borç veren, İngiltere'nin net olarak borç alan ülkeler haline gelmeleri ve buna bağlı olarak doların değeri görece olarak pek değişmeyen bir para olması ve sterlin'in durmaksızın değer kaybetmesi olarak beliriyor.

Bu gelişmelerin Avrupa ve Amerika'da yakın zamandaki gelişmelerle örtüşüyor görüntüsü vermesi, avronun uluslararası önde giden para olarak doların yerini alıp almayacağı sorusunu, ister istemez akla getiriyor. “Akla niye böyle bir soru gelsin ki?” diye sormadan, sözü geçen çalışma kağıdına dönülecek olursa: Mevcutta önde giden bir para varken, yeni bir paranın bunun yerini olması için üç tür etmen dile getiriliyor; belirleyici, hızlandırıcı, yavaşlatıcı.

Parası önde gelen para olmaya aday ülkenin GSMH olarak ölçülebilecek iktisadi büyüklüğü, ticaret hacmi ve mali düzeninin gelişmişliği belirleyici etmenlerin öne çıkanları olarak beliriyor. Bu belirleyici etmenler, üstünlüğün bir paradan diğerine geçişi için gerekli ancak yeterli değil.

Ağ dışsallığı (*network externality*) bu sürecin salt belirleyici etmenlere göre olacağından hızlı gelişmesine neden olur. Tüm ülkeler, diğerleri hangi parayı üstün görüyorlarsa, o para ile

işlem yaparlar. Eğer ufukta üstünlüğün bir paradan diğerine geçişi görünüyorsa, diğerlerin erken davranıp bir an önce işlemlerini bu gelecek yeni duruma göre ayarlama ve böylece bu geçişin ortaya çıkaracağı fırsatlardan en fazla yararlanma eğilimi ortaya çıkar. Her ülke bu eğilimde olacağından geçiş hızlanır.

Geçmişe bağlılık (*inertia*) ise ağ dışsallığının tersi yönde yavaşlatıcı bir etki yapar. Bir yandan geçişin olacağı dönemden önceki kontraktlar, planlar aniden değişmeyeceği için, diğer yandan eski halin getirdiği alışkanlıklar ve temkin, işlemlerin büyük bir kısmının, belirlici etmenler bir değişikliği gerekli kılsa bile, geçişten önceki para birimiyle yapılmasına neden olur.

Çalışma kağıdının yazarları, bunlara bakarak, avrodan dolara geçişin olmasının, hatta bunun çok hızlı olmasının muhtemel olduğunu, İngiltere'nin bu ihtimalin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusundaki rolünün önemini vurgulayarak bitiriyorlar.

Kuramsal olarak konuya bakıldığında, sorun iktisatçıların yaygınlıkla kullandıkları terminolojiyle «reel» değil, «nominal»dır. Üstelik, sözü geçen çalışma kağıdında da atıfta bulunulduğu üzere, «çoklu denge» (*multiple equilibria*) söz konusudur. Teknik terimler bir yana bırakılırsa, bir süreliğine bazı bölgelerdeki bazı insanların durumlarında değişiklik olsa bile, iktisadi çözümlene açısından bunların önemi yoktur; iktisadi olgulara önde giden paranın avro mu yoksa dolar mı olduğu pek de etki etmez. Dolayısıyla, kuramsal olarak bir anda geçiş bile mümkündür ki bu durumda hiç bir reel etkisi de olmaz.

Empirik olarak bakıldığında ise, böyle yüzlerce yıla yayılan gelişmeleri birkaç on yıllık maziye bakarak anlama girişimi, anlayışın ne kadar kapsamlı, ne kadar derin ve ne kadar yerinde olduğuna dair bir ipucudur. Üstelik üstünlüğün bir diğerine geçmesinin, oldukça iyi belgelenmiş daha önceki üç örneği (Venedik→Amsterdam, Amsterdam → Londra, Londra → New York ) bulunmaktadır.

Empirik olarak bakıldığında, öncelikle, üstünlüğün bir paradan diğerine geçişi, daha kapsamlı bir dönüşümün sadece bir yüzüdür. Daha genel olarak köklü teknolojik bir

dönüşüm yaşanır; buna bağılı olarak nüfus yoğunluğunda, üretim ve tüketim kalıplarında muazzam değışimler ortaya çıkar ve altyapıdaki bu değışim üstyapıdaki değışimleri zorunlu kılar. İkinci olarak görülen ise, üstünlüğün bir paradan diğereine geçişi, bu daha genel geçişin sonuçlandığının bir göstergesi gibidir. Ancak bu son aşamadan önce, en azından bir iki tane, çok geniş ölçekli savaşın olduğu, bu savaşların mevcut önde gelen parayı piyasaya süren ülkeyi ağır biçimde etkilediği, üstün çıkacak ülkeye pek zarar vermediği, hatta onu biraz da olumlu etkilediği gözlenir. Diğer göze çarpan empirik kurallılıklar ise, kaymanın hiç geriye (yani doğuya) dönmediği, hep batıya doğru olduğu ve bu dönüşümün yüz elli yılda bir olduğu yönündedir.

Avro kısa süre içinde, ve ağrısız sızısız önde giden para haline gelirse, kuramsal olarak kimseye pek bir zararı ya da yararı olmaz, ve empirik olarak değışim biçimseldir, aslense aynı tas aynı hamam. Hal bu iken, ne demeye dolar-avro dönüşümünüyle bir sorun olarak uğraşalım?

Mevcut akılla baş edilememesi kuvvetle muhtemel bir sorunla karşılaşıldığında, idare-i maslahatın gereği, bildik ve baş edilebilecek bir sorunu zumlayarak gündeme getirmektir, ciddiye görmezden gelip gayri ciddi olanı ciddiye almaktır. İdare-i maslahatçılık, demek ki, Avrupalılarca kurulduğundan beri yüzelli yıla bile varmayan geçmişine rağmen, kendini binlerce yıllık tecrübenin sahibi gören hariciyesiyle, dahiliyesiyle, burjuvasıyla Osmanlı-Türk «eliti»ne özgü değılmiş.